

Nucifraga caryocatactes

Nötkråka

Fåglar



Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Passeriformes (tättingar), **Familj:** Corvidae (kråkfåglar), **Släkte:** *Nucifraga*, **Art:** *Nucifraga caryocatactes* - nötkråka (Linnaeus, 1758) **Synonymer:** *Corvus caryocatactes* Linnaeus, 1758

Kännetecken

Nötkråkan är stor som en nötskrika men med betydligt kortare stjärt. Näbben är påfallande lång och kraftig. Dräkten är mörkbrun, tätt överströdd med vita fläckar. De mörka stjärt pennorna har vita spetsar och undergumpen är vit. Vingarna är breda och trubbiga.

Utbredning och status

Nominatrasen (*Nucifraga c. caryocatactes*) häckar sparsamt och ojämnt spridd från mellersta Skåne och Blekinge genom Småland och det inre av Halland norrut till mellersta Värmland, mellersta Västmanland och norra Uppland, samt mycket lokalt i södra Dalarna. På Gotland är nötkråkan mycket sällsynt, men finns bl.a. på södra Fårö, medan den på Öland har varit tämligen vanlig såväl på norra delen av ön som i Mittlandsskogen. Inom detta utbredningsområde finns dock stora områden som helt saknar nötkråka, förmodligen till följd av att kombinationen mossrik, äldre granskog och närliggande hasselområden saknas. Den största kända lokala förekomsten, cirka 140 par, fanns på Billingen i Västergötland före kalhuggningar genomfördes. Den svenska populationen av underarten *caryocatactes* beräknas uppgå till drygt 10000 par. Underarten *macrorhynchus* (smalnäbbad nötkråka) har vid spridda tillfällen invaderat Sverige från Ryssland och enstaka häckningar har därvid konstaterats. Under senare delen av 1970-talet fick den mer stadigvarande fästen i enstaka städer i Norr- och Västerbotten. Livskraftiga och ökande bestånd har därefter etablerat sig i ett stort antal samhällen och städer längs hela Norrlandskusten, från Gävle i söder till Haparanda i norr. I Norrland livnar sig nötkråkorna främst på frön från sibiriska cembratallar. Norrlandsbeståndet är beräknat till cirka 600 par och är under ökning, bland annat har antalet fynd under häckningstid i södra Lappland och i Jämtland ökat kraftigt under 00-talet. I Finland finns nötkråkan i Ålandsarkipelagen och sydvästligaste kustavsnittet av fastlandet (ca 2000 par, ökande), medan det i Norge finns en sparsam förekomst i söder samt i Trondheimstrakten. På kontinenten förekommer den i Ryssland (*macrorhynchus*) och i vissa bergstrakter söderut till norra Grekland och schweiziska alperna.

Nominatrasen fordrar för sin häckning ett revir i barr- eller blandskog, i Sverige ofta granskog. Reviret ska vara så beläget att god förekomst av hassel finns inom ett avstånd om 5–6 km. Provianteringsfärden kan dock i vissa fall utsträckas till 10 km. Reviren, som är livsvariga, har en storlek på 12–15 hektar, vanligen med mossklädd mark och helst med fuktiga partier. Boet läggs i en klen gran, gärna vid solig glänta och för bobyggnaden används ofta skägglav och trä från multnande stubbar. Nominatrasen är för sin existens helt beroende av att under hösten, inom räckhåll från reviret, insamla och i reviret upplägga så stora förråd av hasselnötter att de räcker till de gamla under vintern och som huvudföda till ungarna i boet. Granfrön plockas då kotten kränger, men utnyttjas inte för uppläggande av förråd. Insekter och snäckor utgör näring under vår- och sommartid och vintertid förtärs stundom någon näbbmus, smågnagare eller tätting. Tre till fyra ägg läggs i slutet av mars eller i början av april, antal beroende av tillgång till nötter föregående höst. Ungarna är flygfärdiga efter mitten av maj och stannar ytterligare 2–3 veckor i reviret. Familjen tillbringar sommardagarna i angränsande lövmarker men återvänder om kvällen för övernattning i reviret. Ungarna blir självständiga i slutet av augusti. När hasselnötterna mognar söker sig de unga nötkråkorna av nominatrasen till egna, nya revir, vanligen inom några tiotal kilometer. Om hasselns fruktsättning slagit fel, vilket inträffar då frost drabbat utslagna honblommor, omöjliggörs uppläggandet av tillräckliga vinterförråd med följd att yngre nötkråkor utvandrar från hemorten och i extrema fall lämnar landet. Såvitt man vet torde nästan inga exemplar överleva dessa utvandringar under verkligt svåra år. De gamla paren stannar dock hemma, tar vara på de nötter som finns, men kan följande vår ha svårt att klara häckningen. I Norrland livnar sig nötkråkorna (*N. c. macrorhynchos*) till stor del på frön från planterade sibiriska cembratallar. Födan tycks dock vara betydligt mer varierad än hos de sydliga nötkråkorna. De nordsvenska nötkråkorna lever "urbant" i juni-september.

Hot

Naturliga fiender, duvhök och under häckningstid mård, torde inte påverka artens förekomst i någon nämnvärd omfattning. Biotopernas kvalitet däremot är av avgörande betydelse. Såväl häckningsrevir i barrskog som furageringsbiotop med bärande hassel förstörs på många håll genom vanliga skogliga åtgärder, d.v.s. genom kalavverkning och plantering av gran. Nötkråkan väljer ett revir som erbjuder lämplig skog att gömma nötterna i som de transporterat ut från hasselbeståndet. Förvaringsplatserna finns i skogens mörkaste partier, under undertryckta granar, eller i täta granbestånd. Där förvaras nötterna nedgrävda i moss- och barrtäcket. Om de undertryckta granarna tas bort vid exempelvis en underröjning, eller när en tät uppväxande granskog röjs efter gängse röjnings- eller gallringsmallar, hittar inte nötkråkan sina nötgömmor. För det mesta lägger den inte några fler nötgömmor i det berörda området, då de krav som nötkråkan ställer på de platser där de gömmer sina nötter ej längre uppfylls. Den skötsel av granskogar som sker idag med röjning, gallring, underröjning och kalavverkning, missgynnar nötkråkan kraftigt. De täta partier av träd som förr fanns rikligt av i skogarna är på väg att försvinna i den alltmer intensivt skötta skogen. Detta medför att nötkråkan i framtiden kan få svårt att finna lämpliga revir i närheten av hasselbestånd. Större bärande bestånd av hassel ingår ofta i områden som blir naturreservat med särskild skötsel eller som med hänsyn till friluftsliv och landskapsbild blir föremål för landskapsvård. Tyvärr har sådan reservatsskötsel eller landskapsvård ofta utförts på ett med hänsyn till faunan olämpligt sätt, i extrema fall med total bortröjning av hassel (och buskskikt i övrigt) för friställande av ekar. Många hasselbuskar växer i anslutning till rösen och stenmurar vid åkrar och på betesmark. Genom den svenska utformningen av "miljöstödsreglerna" har mycket av denna hassel röjts ned. Detta är särskilt negativt för nötkråkan, eftersom det är de äldre fristående hasselbuskarna som ger den största nötskörden. Den mera spridda förekomsten av hassel i blandskog försvinner ofta, om inte förr, så när det som sly på hyggen röjs bort för att hindra konkurrens med de planterade granarna. Även om detta inte sker, kommer täta granplanteringar att skugga bort hasseln när granarna växt upp. Den i södra Sverige mycket kraftiga tillbakagången av skägglav, *Usnea* och liknande, som utgör ett mycket viktigt bobyggnadsmaterial, kan vara negativ för nötkråkan.

Åtgärder

För att säkerställa existensen för nötkråkor av nominatrasen bör de förekomster av hassel, som nu visat sig tillräckliga för nötkråkan, bevaras. Hasselbuskar bör inte huggas ned i hagmarker eller intill åkrar där nötkråkor födosöker, eftersom dessa fristående buskar ger betydligt mer nötter än hasselbuskar som står i skog. Likaså är bevarande av nuvarande karaktär hos sådan granskog, som nu genom angränsande hasselförekomst visat sig kunna hysa en nötkråkestam, nödvändig. Rójning, gallring, underrójning, kalavverkning och dikning bör i områden som hyser större antal häckande nötkråkor, planeras så att lämpliga revir för nötkråkorna ständigt finns tillgängliga. Plockhuggning kan vara en lämplig bruksform i nötkråkerevir.

Övrigt

Utländska namn – NO: Nøttekråke, DK: Nøddekrige, FI: Pähkinähakki, GB: Nutcracker. Nötkråkan omfattas av Bernkonventionens bilaga II (strikt skyddade djurarter) och är fredad enligt jaktförordningen (1987:905).

Naturvård

Konventioner: Bernkonventionens bilaga II, Typisk art i 9010 Taiga (Boreal region (BOR))

Fridlysning: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

Litteratur

- Andersson, L. 1989. Nötkråkeinventering augusti 1989. *Fåglar i Västerbotten* 14: 82–85.
- Elmberg, J. & Mo, A. 1983. Nötkråkans uppträdande i Västerbotten. *Fåglar i Västerbotten* 8: 13–25.
- Elmberg, J. & Mo, A. 1984. Smalnäbbad nötkråka – *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* – nyetablerad häckfågel i Västerbotten. *Vår Fågelvärld* 43: 193–197.
- Gustavsson, T. 1995. Nötkråkan – en invandrare från öster. *Fåglar i Norrbotten* 14: 16–19.
- Olsson, V. 1987. Nötkråkan i Sörmland. *Fåglar i Sörmland* 20: 62–65.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
- Swanberg, P.O. 1944. Om nötkråkesträcket 1943. *Fauna och Flora* 38: 214–216.
- Swanberg, P.O. 1951. *Food storage, territory and song in the thickbilled nutcracker*. In: Proc. Xth Int. Ornith. Congr. Uppsala 1950.
- Swanberg, P.O. 1956. Territory in the thickbilled nutcracker. *Ibis* 98: 412–419.
- Swanberg, P.O. 1963. Nötkråkan. I: Curry-Lindahl, K. m.fl. (red.) *Våra fåglar i Norden*. Band 4, pp. 592–597.
- Swanberg, P.O. 1975. Nötkråkans vana att upplägga vinterförråd. *Grus* 2: 10–18.
- Swanberg, P.O. 1981. Kullstorleken hos nötkråka *Nucifraga caryocatactes* i Skandinavien, relaterad till föregående års hasselnöttillgång. *Vår Fågelvärld* 40: 399–408.

Författare

Per-Olof Swanberg 1987, Rev. Johan Elmberg 1994, Mats Forslund, Sven G. Nilsson & Johan Elmberg 2002, Martin Tjernberg & Johan Elmberg 2005., Martin Tjernberg 2010. © ArtDatabanken, SLU 2010.